

IZVJEŠTAJ O LJUDSKIM PRAVIMA ZA CRNU GORU ZA 2019. GODINU

KRATKI PREGLED

Crna Gora je republika sa mješovitim parlamentarnim i predsjedničkim sistemom vlasti i sa višepartijskim političkim sistemom. Glasači biraju i predsjednika i jednodomnu skupštinu na opštim izborima. Predsjednik predlaže mandataru za sastav vlade, koji mora dobiti podršku u skupštini. Posmatračka misija Kancelarije za demokratske institucije i ljudska prava Organizacije za evropsku bezbjednost i saradnju (OEBS/ODIHR) konstatovala je da su parlamentarni izbori 2016. godine održani u konkurentnom okruženju, i da su osnovne slobode uglavnom poštovane. Opozicija nije prihvatila izborne rezultate i počela je kontinuirani bojkot rada Skupštine, iako su se sve osim dvije partije kasnije vratile u Skupštinu. Milo Đukanović, predsjednik Demokratske partije socijalista, izabran je 15. aprila 2018. za predsjednika države, osvojivši oko 54 % glasova u prvom krugu, za svoj drugi predsjednički mandat. Već je proveo šest mandata na poziciji premijera. Posmatrači OEBS/ODIHR-a, delegacija Evropskog parlamenta i Parlamentarna skupština Savjeta Evrope konstatovali su da su izbori održani na uredan način, uz nekoliko manjih nepravilnosti koje nijesu uticale na ishod. Uprkos protestima opozicije, izbori su generalno smatrani slobodnim i poštenim.

Uprava policije, u čijem sastavu ulazi i granična policija, odgovorna je za održavanje unutrašnje bezbjednosti. Organizovana je u sklopu Ministarstva unutrašnjih poslova i odgovara direktoru policije, a preko njega, premijeru. Civilne vlasti su zadržale efektivnu kontrolu nad snagama bezbjednosti.

Značajna pitanja ljudskih prava uključuju: neriješene napade na novinare i pritiske na medije uključujući nasilje ili prijetnje nasiljem; korupciju; trgovinu ljudima; i krivična djela, koja uključuju nasilje protiv lezbejki, gej, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba (LGBTI).

Nekažnjivost je ostala problem, budući da Vlada nije sprovela istrage niti kaznila zvaničnike koji su počinili zloupotrebe ljudskih prava.

Odjeljak 1. Poštovanje integriteta pojedinca, koje ne dozvoljava:

a. Proizvoljno lišavanje života ili druga nezakonita ili politički motivisana ubistva

Nije bilo izvještaja da su vlasti ili njeni predstavnici počinili proizvoljna ili nezakonita ubistva.

Do septembra je bilo 15 ubistava tokom godine koja su organizovana od strane kriminalnih grupa. Prema navodima policije, namjanje 13 od ovih ubistava je riješeno, a devet počilaca je uhapšeno. U izvještaju Europol *Procjena prijetnji teškog i organizovanog kriminala u EU za 2017. godinu* se navodi da se broj organizovanih kriminalnih grupa koje funkcionišu u zemlji smanjio sa 20, koliko ih je bilo u 2013. godini, na 11. Njihova glavna aktivnost je bila krijumčarenje narkotika. Ministarstvo unutrašnjih poslova je smanjenje broja ovih organizacija pripisalo intenzivnim aktivnostima policije.

b. Nestanak

Nije bilo izvještaja o nestancima od strane ili u ime državnih organa.

c. Mučenje i drugo okrutno, nečovječno ili nehumano postupanje ili kažnjavanje

Iako je Ustavom i zakonom zabranjeno takvo postupanje, bilo je izvještaja o prebijanjima u zatvorima i pritvornim centrima širom zemlje. Država je krivično gonila neke službenike policije i zatvorske stražare optužene za prekoračenje ovlašćenja, ali je došlo do odlaganja u sudskim postupcima. Nevladine organizacije (NVO) su navele da je jedan broj službenika policije odgovornih za kršenje pravila službe, uključujući i prekomjernu upotrebu sile, ostao na dužnosti.

Tokom godine Komitet Savjeta Evrope za spriječavanje mučenja (CPT) objavio je izvještaj, zasnovan na posjeti Crnoj Gori 2017. godine u kojem se napominje da je, uprkos određenom poboljšanju postupanja sa osobama koje je policija privela od prethodne posjete u 2013. godini, dobijen značajan broj navoda o lošem fizičkom postupanju od strane policijskih službenika. Navodno maltretiranje se sastojalo od udaraca pesnicom, šamara, udaraca nogom, udaraca palicom i udaraca nestandardnim predmetima i elektrošokova nanošenih preko ručnih uređaja za električno pražnjenje. Navodno se većina slučajeva zlostavljanja dogodila ili za vrijeme hapšenja ili tokom pritvora u istrazi sa ciljem iznuđivanja priznanja. U zatvoru koji je posjetio, CPT je primio značajan broj tvrdnji o fizičkom maltretiranju koje se sastojalo od šamaranja, udaraca pesnicama i nogama kao i dugotrajnom vezivanju za krevet sa metalnim lisicama za ruke i članke. CPT je došao do zaključka da su osobe lišene slobode i dalje izložene znatnom riziku od maltretiranja policije.

Analiza efikasnosti istraga na osnovu navoda o maltretiranju otkrila je nedostatke u pogledu nezavisnosti i u resursima Odjeljenja za unutrašnju kontrolu Ministarstva unutrašnjih poslova. Takođe je utvrđena potreba sprovođenja pravovremene istrage od strane tužilaca.

Uslovi u zatvoru i pritvoru

Bilo je određenih značajnih izvještaja u vezi sa uslovima u zatvorskim i pritvorskim ustanovama koji izazivaju zabrinutost u pogledu ljudskih prava.

Fizički uslovi: Bilo je loših uslova u zatvorima i tokom zadržavanja pred suđenje zbog prenatrpanosti i pristupa zdravstvenoj njezi. CPT je u svom izvještaju zabilježio da je nivo prenatrpanosti zatvora problematičan, tj. manje od 3 kvadratna metra prostora (32.3 kvadratne stope) po zatvoreniku u ćelijama za veći broj zatvorenika u određenim odjeljenjima i pritvorenika zatvorenih u ćelije 23 sata dnevno, a da im se mjesecima ili čak godinama ne nude nikakve aktivnosti. Takođe, CPT je primijetio da materijalni uslovi u policijskim stanicama koje je posjetio nijesu prikladni za zadržavanje lica do 72 sata zbog strukturnih nedostataka, kao što su loš nivo prirodne svjetlosti, neadekvatna ventilacija, loši higijenski uslovi i neredovno snabdijevanje hranom.

NVO-i su naveli da zatvorenici koji su zavisnici od narkotika, imaju mentalnih problema ili neku drugu vrstu invaliditeta, i dalje nijesu mogli da dobiju odgovarajuće liječenje dok su u pritvoru. CPT je takođe naveo da je nivo ozbiljnog nasilja među zatvorenicima dugotrajan i konstantan problem u Istražnom zatvoru i u Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija. Zatvor u Podgorici još uvijek nije bio u potpunosti pristupačan za osobe sa invaliditetom.

Administracija: Vlasti su često sprovodile odgovarajuće istrage vjerodostojnih navoda o zlostavljanju, ali su uglavnom to radile reagujući na medijske kampanje ili preporuke Zaštitnika ljudskih prava i sloboda. Rezultati istraga su generalno dostupni javnosti.

Nezavisni monitoring: Vlada je dozvoljavala posjete zatvorima nezavisnim nevladinim posmatračima, kao i grupama za zaštitu ljudskih prava i medijima. Čak i kada su posmatrači dolazili uz najavu neposredno prije same posjete, zatvorska uprava je posmatračima dozvolila da razgovaraju sa zatvorenicima bez prisustva stražara.

Poboljšanja: Poboljšanja na fizičkim objektima, u broju zaposlenih i obukama stražara nastavljena su tokom cijele godine. Pretrpanost istražnog zatvora u Podgorici značajno je smanjena.

d. Proizvoljno hapšenje ili zatvaranje

Ustav i zakon zabranjuju proizvoljna hapšenja i pritvaranja, i predviđaju pravo svake osobe da ospori zakonitost svog hapšenja ili zatvaranja pred sudom. Vlada je uglavnom poštovala te zahtjeve.

Postupak lišavanja slobode i postupanje u pritvoru

Za lišenje slobode potreban je sudski nalog ili „osnovana sumnja policije da je osumnjičeni počinio krivično djelo”. Policija je lišavanja slobode generalno obavljala uz sudski nalog, na osnovu dovoljnih dokaza. Policija i tužioci mogu da zadrže osumnjičena lica do 72 sata prije nego što ih izvedu pred sudiju i optuže. Iako zakon zabranjuje prekomjerno odlaganje podizanja formalne optužnice protiv osumnjičenih i sprovođenja istražnog postupka, kašnjenja je ponekad bilo. Prilikom izvođenja lica pred sud, sudija donosi početnu odluku o zakonitosti pritvora i izvođenje pred sud uglavnom se vršilo u propisanom vremenskom roku.

Sudovi su sve više koristili kauciju. Sudije su takođe mogle da puste okrivljene bez kaucije i da ograniče njihovo kretanje, uvedu za njih obavezu javljanja ili da zadrže njihove pasoše ili druga dokumenta kako bi spriječili njihov bijeg. Zakon omogućava pritvorenim licima da njihov advokat prisustvuje policijskom ispitivanju i sudskom postupku, a zadržana lica su uglavnom imala brz pristup advokatu. Iako je pravna pomoć trebalo da bude dostupna osobama kojima je potrebna, finansijske prepreke su ponekad ograničavale kvalitet i raspoloživost te pomoći. Nadležni organi moraju odmah da obavijeste porodicu, vanbračnog partnera ili nadležnu socijalnu ustanovu o hapšenju i obično su tako i postupali. Nije bilo prijava da su vlasti držale ljude u pritvoru bez prava komunikacije sa spoljnjim svijetom.

Proizvoljno hapšenje: Policija je i dalje pozivala kako svjedoke tako i osumnjičene na „informativne razgovore” u policijske stanice i često je koristila tu praksu da suzbije huliganstvo tokom fudbalskih utakmica ili da smanji učestvovanje na političkim skupovima opozicije. Ovakva praksa uglavnom nije podrazumijevala zadržavanje osumnjičenih duže od šest sati koliko je dozvoljeno zakonom, niti je obično završavala podnošenjem krivičnih prijava.

Pritvor u prekrivičnom postupku: Sudovi su često izricali mjeru pritvora za lica

okrivljena u krivičnim predmetima. Zakon predviđa da inicijalno trajanje pritvora u prekrivičnom postupku može biti do 30 dana, ali predviđa i mogućnost da ga tužiocu produže za dodatnih pet mjeseci. U kombinaciji sa sudskim odlukama o produženju, organi mogu da okrivljeno lice zakonito drže u pritvoru do tri godine, od trenutka lišavanja slobode do završetka suđenja ili izricanja presude. Prosječno trajanje pritvora iznosilo je između 90 i 120 dana. Dužina istražnog postupka je obično bila kraća od maksimalne kazne za navodno krivično djelo. Vlasti su tvrdile da lica pritvorena u prekrivičnom postupku u prosjeku čine oko 30% ukupne zatvorske populacije. Policija se često oslanjala na produženi pritvor u prekrivičnom postupku kao pomoćno sredstvo u istragama krivičnih djela. Zaostali krivični predmeti u sudovima takođe su doprinijeli produženom pritvoru. Sudovi su nastavili da postepeno smanjuju broj zaostalih predmeta.

e. Uskraćivanje pravičnog javnog suđenja

Ustav i zakoni predviđaju nezavisno pravosuđe, ali su neke NVO, međunarodne organizacije i pravni eksperti tvrdili da politički pritisak i korupcija utiču na tužioce i sudije. Postupak imenovanja sudija i tužilaca i dalje je donekle ispolitizovan, iako je zakon predvidio Tužilački savjet koji bira tužioce. Neadekvatno finansiranje i manjak organizovanosti i dalje ometaju djelotvornost sudstva. Zakon predviđa sporazum o priznanju krivice, koji sada stoji na raspolaganju za sva krivična djela osim za ratne zločine i djela povezana sa terorizmom.

Sudski postupci

Ustav i zakon propisuju pravo na pravično i javno suđenje. Okrivljena lica po zakonu uživaju pretpostavku nevinosti. Nadležni organi su obavezni da pritvorena lica obavijeste o osnovama za izricanje pritvora. Okrivljena lica imaju pravo na pravično i javno suđenje bez nepotrebnog odlaganja, kao i da prisustvuju svom suđenju. Sudovi mogu neke sjednice zatvoriti za javnost kada svjedok koga štiti država daje iskaz i u drugim osjetljivim slučajevima. Suđenja maloljetnicima takođe su zatvorena za javnost. Okrivljena lica imaju pravo da se pravovremeno posavjetuju sa advokatom u istrazi i sudskom postupku. Zakon propisuje da se advokat obezbjeđuje o javnom trošku kada je okrivljeni osoba sa invaliditetom ili je već u pritvoru, slabog materijalnog stanja ili kada optužnica povlači potencijalnu kaznu dužu od 10 godina zatvora, kada mu se sudi u odsustvu ili kada je lice uključeno u postupak postizanja sporazuma o priznanju krivice. Okrivljena lica imaju pravo na adekvatno vrijeme i sredstva za pripremu odbrane; imaju pravo na besplatno prevođenje od podizanja optužnice do okončanja žalbenog postupka; imaju pravo da se suoče sa svjedocima tužilaštva, da pozovu svoje svjedoke i da se brane ćutanjem. I odbrana i tužilaštvo imaju pravo na žalbu.

Iako je sudstvo nastojalo da suđenja u krivičnim predmetima budu javna, zbog nedostatka odgovarajućih prostorija to često nije bilo moguće. Nedostatak je uticao i na dužinu suđenja. Sistemske slabosti, kao što su politički uticaj i dugotrajni postupci, smanjili su povjerenje javnosti u efikasnost i nepristrasnost pravosuđa.

Sudovi mogu suditi okrivljenim licima u odsustvu, ali po zakonu moraju ponoviti suđenje u slučaju naknadnog lišavanja slobode osuđenih lica.

Politički zatvorenici i pritvorenici

Nije bilo izvještaja o političkim zatvorenicima i pritvorenicima.

Građanski sudski postupci i pravni lijekovi

Ustav i zakoni predviđaju nezavisno pravosuđe u parničnim predmetima i građani su imali pristup sudovima kako bi podnosili tužbe radi nadoknade štete zbog povrede ljudskih prava zagarantovanih Ustavom. Iako su strane pokretale parnice navodeći povredu ljudskih prava i ponekad ih dobijale, percepcija da je sistem podložan nepotizmu, korupciji i političkom uticaju dovela je do visokog stepena nepovjerenja građana. Kako tvrde NVO, sudovi su u većini predmeta ili odbacili parnice koje uključuju tvrdnje o povredama ljudskih prava ili su po njima postupali sporo. Kada su domaći sudovi donosili odluke koje su se odnosile na ljudska prava. Vlada ih je uglavnom poštovala.

Nakon što iscrpe sva druga dostupna i djelotvorna pravna sredstva, građani se na navodno kršenje ljudskih prava mogu žaliti Ustavnom sudu. Veliki broj ustavnih žalbi podnijetih Ustavnom sudu odnosili su se na takva kršenja. Ustavni sud je nadležan da ispita navodne povrede ustavnih i ljudskih prava. Ukoliko utvrdi da je došlo do povrede, Ustavni sud ukida presudu nižeg suda i upućuje predmet odgovarajućem sudu ili drugom organu da ispravi nastalu povredu.

Za povrede ustavom zaštićenih ljudskih prava postojali su i upravni pravni lijekovi. U slučajevima zloupotrebe ovlašćenja, građani su mogli upućivati pritužbe na zloupotrebu ovlašćenja od strane policije Savjetu za građansku kontrolu rada policije, koji zatim može da daje preporuke za djelovanje direktoru policije ili ministru unutrašnjih poslova. Kancelarija zaštitnika ljudskih prava i sloboda primijetila je da je dugotrajnost suđenja, posebno onih koja se smatraju visokim prioritetom, umanjila povjerenje građana u sudski sistem. Ovo je posebno izraženo u sporovima koji se odnose na zasnivanje ili prestanak radnog odnosa ili pravo na

zarade i druge prihode. Kancelarija je bila takođe ovlašćena da djeluje u određenim pojedinačnim slučajevima.

Nakon iscrpljivanja nacionalnih pravnih lijekova, pojedinci se, bez obzira na svoje državljanstvo, mogu žaliti zbog navodnog kršenja Evropske povelje o ljudskim pravima od strane države Evropskom sudu za ljudska prava.

Restitucija imovine

Iako je Vlada odgovorna za pitanja restitucije imovine žrtava holokausta i postoje zakoni i mehanizmi na snazi, jevrejska populacija prije Drugog svjetskog rata je procijenjena na oko 30 osoba bez identifikovane sinagoge ili zajedničke imovine. Postoji jedan potencijalni slučaj zahtjeva za restituciju u vezi sa imovinom iz perioda holokausta. Porodica koja ima najduži slučaj restitucije imovine u zemlji je nedavno prijavila svoje jevrejsko naslijeđe, čime se ovaj slučaj može staviti pod nadležnost Terezinske deklaracije. Ni lokalna jevrejska zajednica ni Vlada nijesu do sada potvrdile ovu informaciju.

Zakon o restituciji je posljednji put izmijenjen 2007. godine i država nije donijela nijedan zakon koji se odnosi na restituciju nakon usvajanja Terezinske deklaracije 2009. godine, niti bilo kakve posebne odredbe za imovinu bez nasljednika iz doba holokausta. Donošenje zakona o vraćanju vjerske imovine ili imovine zajednice bi imalo minimalan uticaj na jevrejsku zajednicu, s obzirom na njenu malu veličinu i odsustvo identifikovane predratne imovine jevrejske zajednice. Svako takvo zakonodavstvo bi se uglavnom odnosilo na imovinu konfiskovanu od Srpske pravoslavne i Rimokatoličke crkve tokom komunističke ere.

Veliki broj zahtjeva za restituciju privatne i vjerske imovine konfiskovane tokom komunističkog perioda i dalje je bio neriješen. I fizička lica i NVO-i su kritikovale Vladu zbog kašnjenja u rješavanju ovog problema.

f. Proizvoljno zadiranje u privatnost, porodični život, dom i prepisku

Ustav i zakon zabranjuju takve aktivnosti bez sudskog naloga ili ukoliko to nije pravno neophodno, a zabranjuju i policiji da vrši pretres stana ili da sprovodi tajne operacije ili operacije praćenja bez naloga. Zakon zahtijeva da ANB i policija dobiju sudsko ovlašćenje za prisluškivanje. Nije bilo izvještaja da vlasti nijesu poštovala te uslove u pogledu fizičkog pretresa i pretresa imovine. Ipak, aktivisti za ljudska prava, kao što su NVO MANS i Institut alternativa, su i dalje tvrdili da su vlasti vršile nezakonito prisluškivanje i praćenje. Eksterna pravosudna i skupštinska tijela za nadzor, uključujući generalnog inspektora kojeg je imenovala opozicija,

nijesu izvijestila o bilo kakvim kršenjima.

Odjeljak 2. Poštovanje građanskih sloboda, uključujući:

a. Sloboda izražavanja, uključujući slobodu medija

Ustav propisuje slobodu izražavanja, uključujući i slobodu medija, i Vlada je generalno poštovala ta prava. Velik problem su i dalje ostali neriješeni napadi na novinare, političko uplitanje u rad javnog servisa, kampanje blaćenja koje su vodili provladini tabloidi, i nepravilno postupanje i ekonomski pritisak vladinih ministarstava i agencija na nezavisne i proopozicione medije.

Sloboda štampe i medija, uključujući i online medije: Nezavisni mediji su uglavnom izražavali vrlo različite političke i društvene stavove, uključujući članke i programe koji su bili kritički prema vlasti. Ipak, NVO Centar za građansko obrazovanje upozorio je u svakom od svojih godišnjih izvještaja od 2012. godine da je Vlada selektivnim netransparentnim finansiranjem putem oglašavanja nastavila da vrši neprimjereni uticaj na medijsko tržište. Kako navodi ta NVO, takvo finansiranje je služilo da se nagrade mediji koji su naklonjeni Vladi, dok su sredstva uskraćena medijima koji preispituju zvanične politike i prakse.

Nezavisna televizijska stanica i novine *Vijesti* su nastavili da krive nefer uslove za rad medija, ekonomski pritisak Vlade, i selektivno gonjenje kao razloge za neredovno plaćanje svojih poreskih obaveza. Žalili su se na velike državne subvencije date državnom javnom servisu, favorizujući provladine medije prilikom distribucije javnih sredstava kroz oglašavanje i projektne tendere, i na povoljniji položaj stranih medija u odnosu na lokalne medije; takođe su tvrdile da je pravosuđe praktikovalo selektivnu efikasnost i primjenu zakona o kleveti kada su nezavisni mediji u pitanju. Apelacioni sud je 17. aprila ukinuo presudu Privrednog suda iz 2018. godine kojom je odbijena tužba iz 2014. godine od strane osnivača *Vijesti*, kompanije Daily Press, protiv provladine tabloidne TV stanice Pink M zbog navodne klevete i diskreditacije reputacije *Vijesti*. Apelacioni sud je predmet vratio Privrednom sudu na ponovno odlučivanje koje se nastavilo na kraju godine.

Nasilje i uznemiravanje: Ozbiljan problem su i dalje predstavljali neriješeni slučajevi iz prethodnih godina i atmosfera zastrašivanja medija koji su kritički nastrojani prema vladi.

Policija je 19. februara, objavila da je slučaj ranjavanja novinarke *Vijesti* Olivere Lakić maja 2018. godine ispred njenog stana u Podgorici riješen i imenovala

poznatog kriminalca i njegovu bandu kao počinioce. Policija je uhapsila devet lica zbog napada na Lakić, ali nezavisni mediji su doveli u pitanje nalaze policije jer tužiocu još uvijek nijesu podigli formalne optužnice protiv osumnjičenih. Lakić, koja se bavi istraživačkim novinarstvom i koja pokriva teme kriminala i korupcije u zemlji, napadnuta je i ranije, 2012. godine. Vladini zvaničnici, političke partije, i međunarodne i multilateralne organizacije osudili su napad 2018. godine.

Viši sud u Bijelom Polju je 14. oktobra novčanio kaznio Nova M, kompaniju koja je 2018. godine kupila Pink M, u iznosu od 2.000€ (2.200\$) zbog klevete na račun vlasnika *Vijesti* Željka Ivanovića i Miodraga Perovića. Osnovni sud je prvobitno odredio novčanu kaznu u iznosu od 5.000€ (5.500\$). Ivanović i Perović tužili su Pink M zbog obmanjujućeg izvještavanja u vezi sa bivšim novinarom *Vijesti* osumnjičenim za prikupljanje i distribuciju dječije pornografije na internetu. Zasebno, 20 novinara *Vijesti* pojedinačno je tužilo Pink M zbog sličnog napada na njihovu reputaciju zbog obmanjujućeg izvještavanja koje ih je povezivalo sa optuženim. Do novembra, prvostepeni sudovi su presudili u korist 19 novinara, naloživši kompaniji Nova M da plati novčane kazne u iznosu od 1.000 do 5.000 € (1.100 do 5.500\$), a viši sudovi su naknadno smanjili kazne na 800 do 2.000€ (880 do 2.200\$). *Vijesti* su pozdravile sudske odluke, ali su kritikovale državne institucije zbog neefikasnosti u spriječavanju provladinih tabloida da sprovedu negativne kampanje protiv nezavisnih medija.

Dana 3. decembra novinar Vladimir Otašević, iz nezavisnog dnevnog lista *Dan*, bio je napadnut prilikom fotografisanja kontroverznog crnogorskog biznismena Zorana Bećirovića, koga je specijalni tužilac prethodno priveo na ispitivanje u vezi sa navodnim pokušajem zastrašivanja svjedoka, u društvu višeg državnog tužioca Miloša Šoškića, u tržnom centru u Podgorici. Prema medijskim izvještajima Bećirovićev tjelohranitelj Mladen Mijatović je zgrabio Otaševića za vrat, udario ga ramenom i verbalno mu prijetio. Kako se navodi, napad se odigrao u prisustvu tužioca Šoškića, koji je prema medijskim izvještajima „ćutao” i nije učinio ništa da zaustavi incident. Ovaj incident je dobio dodatnu pažnju jer je Mijatović zaposlen u Ministarstvu unutrašnjih poslova, a nije imao dozvolu da radi kao privatni tjelohranitelj. Kancelarija zaštitnika ljudskih prava i sloboda, medijske kuće, NVO i opozicione političke stranke osudile su napad i pozvale vlasti da istraže ulogu državnog tužioca i službenika Ministarstva unutrašnjih poslova u ovom incidentu.

Mediji izvještavaju da je više od dvije trećine od 85 napada na novinare od 2004. godine ostalo neriješeno ili da nijesu rezultirali kaznama. Posmatrači su takođe primijetili da su najvećim dijelom napadi bili usmjereni na nezavisne novinare ili proopozicione novinare kao i druge medijske profesionalce.

Cenzura i ograničavanje sadržaja: Nezavisni i proopozicioni mediji žalili su se na nepravedan tretman i ekonomski pritisak vladinih ministarstava i agencija. Centar za građansko obrazovanje je tvrdio da je selektivna i netransparentna raspodjela sredstava iz javnih fondova medijima dovela do stvaranja nefer medijskog okruženja i da je predstavljala određeni oblik tzv. „meke cenzure”.

Vrhovni sud je 4. decembra potvrdio presudu Višeg suda u Podgorici od 1. juna, kojom je ista postala pravosnažna, da je Savjet javnog servisa Radio-televizije Crne Gore (RTCG) nezakonito otpustio generalnu direktorku RTCG Andrijanu Kadiju 2018. godine. Od devetočlanog savjeta, šest članova povezanih sa vladajućim DPS-om glasali su za smjenu Kadije. Kadija je tvrdila da je otpuštena zbog profesionalnog i politički nepristrasnog upravljanja RTCG-om. EU i OEBS oštro su kritikovali otpuštanje Kadije.

Nezavisni novinari, aktivisti civilnog društva i opozicioni političari tvrdili su da je Kadijino smjenjivanje bio posljednji korak u kampanji DPS-a i vraćanje kontrole nad javnim emiterom. Ta kampanja, kako navode, počela je krajem 2017. godine kada je Skupština otpustila dva člana Savjeta RTCG, filmskog režisera Nikolu Vukčevića i NVO aktivistu Gorana Đurovića, zbog navodnog konflikta interesa. Dana 28. februara i u decembru 2018. godine u odvojenim presudama osnovni sudovi u Podgorici i Nikšiću presudili su da su smjene Đurovića i Vukčevića u Skupštini nezakonite i poništili su odluke Skupštine o razrješenjima. Skupština je osporila ovlašćenje suda da odlučuje o skupštinskim odlukama i imenovanjima i razrješenjima i nalaže vraćanje na rad i nije poštovala tu odluku. Vrhovni sud je 27. juna donio neobavezujuće, ali savjetodavno opšte pravno mišljenje u kome je rečeno da sudovi ne mogu osporavati skupštinske odluke o izborima, imenovanjima i razrješenjima javnih funkcionera i prisiljavati na ponovna imenovanja putem sudske zabrane.

U ponovljenom suđenju, 25. oktobra, Osnovni sud u Podgorici je preinačio presudu iz februara i odbacio tužbu Đurovića protiv Skupštine. NVO Akcija za ljudska prava upozorila je da je preinačenje presude na koje je ranije uticalo mišljenje Vrhovnog suda, pokazalo da ne postoji efikasna zakonska zaštita od nezakonitih odluka skupštinske većine. Uprkos tome, mogućnost podnošenja tužbe za novčanu naknadu zbog nezakonitih otpuštanja su dalje postoje.

Vrhovni sud je 24. septembra potvrdio odluku Višeg suda iz Podgorice od 7. februara u kojoj stoji da je generalni direktor RTCG, Božidar Šundić, koji je zamijenio Kadiju, nezakonito otpustio Kadijinog prvog saradnika, direktora televizije u RTCG-u, Vladana Mićunovića. Komentarišući presudu, Mićunović je

Izveštaji o ljudskim pravima za pojedinačne zemlje za 2019. godinu

Stejt department Sjedinjenih Američkih Država • Odjeljenje za demokratiju, ljudska prava i radne odnose

odluku o njegovoj smjeni, kao i o smjeni Kadije, Vukčevića i Đurovića opisao kao „totalitarnu čistku i ruganje zakonu, profesiji i zdravom razumu”.

Viši sud u Podgorici 24. septembra je naložio Vladi i bivšem glavnom uredniku dnevnog lista *Pobjeda*, Srđanu Kusovcu da plate ukupno 10.000€ (12.000\$) novinarkama nezavisnog nedjeljnika *Monitor*, Milki Tadić Mijović i Mileni Perović zbog nanošenja štete njihovom ugledu i časti. Kusovcu, šefu kancelarije za odnose sa javnošću crnogorske vlade, i Vladi naloženo je da plate dodatnu kaznu u iznosu skoro 4.000€ (4.400\$) na ime sudskih troškova. Dnevni list *Pobjeda* koji je nekada bio u državnom vlasništvu, pod vodstvom Kusovca, objavio je niz članaka u periodu od 2011. do 2012. godine pokušavajući da diskredituje dvije nezavisne novinarke i oštre kritičarke vlade.

U svom *Izveštaju o Crnoj Gori za 2019. godinu*, objavljenom 29. maja Evropska komisija (EK) je navela da zemlja nije ostvarila napredak u unaprjeđenju slobode izražavanja od aprila 2018. godine. EK je posebno upozorila da „nedavno političko miješanje u rad savjeta nacionalnog javnog servisa i Agencije za elektronske medije predstavlja razlog za ozbiljnu brigu”.

Pojedini mediji su nastavili da pokazuju spremnost da kritikuju Vladu. Ipak, nedostatak obuke i neprofesionalno ponašanje novinara, u kombinaciji sa malim platama i političkim pritiskom, povremeno su doprinosili autocenzuri i pristrasnom izvještavanju.

Propisi o kleveti: Ne postoji zakonom definisana krivična odgovornost za klevetu, ali su se mediji suočavali sa optužbama za klevetu u parničnom postupku.

Prema februarском izvještaju NVO Centar za građansko obrazovanje, više od 60 procenata svih žalbi koje su podnijete Agenciji za elektronske medije (AEM) u periodu od 2015. do 2018. godine, odnosilo se na Pink M, i na njegovo neprofesionalno i neetičko izvještavanje usmjereno na diskreditaciju medija i ličnosti civilnog društva koji su kritički nastrojeni prema vladi. U 39 slučajeva AEM je utvrdila da je Pink M prekršio programske principe i standarde agencije. AEM nije preduzela disciplinske mjere protiv Pink M tokom godine pošto je ovaj emiter prodao svoju nacionalnu frekvenciju i prešao na kablovski prenos u drugoj polovini 2018. godine, značajno smanjujući svoj domet i sadržaj vezan za Crnu Goru.

Ustavni sud je 18. jula ukinuo odluku Vrhovnog suda i Višeg suda u Podgorici iz 2015 godine da se nezavisni nedjeljnik *Monitor* kazni 5.000€ (5.500\$) zbog navodne klevete sestre predsjednika Mila Đukanovića, Ane Kolarević, iz 2012.

godini o kontroverznoj privatizaciji nacionalne telekomunikacione kompanije, Telekom Crna Gora. Ustavni sud je utvrdio da su nižestepeni sudovi prekršili ustavno pravo *Monitora* na slobodu izražavanja i vratio predmet na ponovno suđenje.

Apelacioni sud je 12. septembra ukinuo presudu Višeg suda iz Podgorice od 15. januara kojom je novinar Jovo Martinović osuđen na 18 mjeseci zatvora zbog navodnog učestvovanja u međunarodnom lancu krijumčarenja droge. Martinović je negirao optužbe za trgovinu drogom i zločinačko udruživanje, tvrdeći da je njegov kontakt sa osuđenim kriminalcima bio isključivo u kontekstu njegovog novinarskog posla. Odlukom Apelacionog suda slučaj je vraćen Višem sudu na ponovno suđenje.

Internet slobode

Vlasti nijesu ograničavale ili ometale pristup internetu ili cenzurisale sadržaj na internetu, i nije bilo zvaničnih izvještaja da je vlast pratila privatnu komunikaciju na internetu bez odgovarajućih zakonskih ovlašćenja.

Akaderske slobode i kulturna dešavanja

Nije bilo ograničavanja akademskih sloboda ili kulturnih dešavanja od strane vlasti.

b. Sloboda mirnog okupljanja i udruživanja

Ustav i zakon predviđaju slobodu mirnog okupljanja, i vlasti su obično poštovale to pravo.

Sloboda mirnog okupljanja

Ustav i zakon propisuje slobodu mirnog okupljanja i vlasti su uglavnom poštovale to pravo. Javni skupovi na odstojanju manjem od 50 metara (164 stope) od objekata Vlade su zabranjeni.

Policija je tvrdila da je zabranila okupljanja koja bi narušavala javni red i mir i otežavala saobraćaj. U nekim slučajevima vlasti su ponudile demonstrantima druge lokacije za proteste. U nekoliko slučajeva policija je privodila demonstrante na ispitivanje i protiv njih pokretala prekršajne postupke.

c. Sloboda vjeroispovijesti

Pogledati *Izveštaj Stejt departmenta o međunarodnim vjerskim slobodama*
<https://www.state.gov/religiousfreedomreport/>.

d. Sloboda kretanja

Ustav i zakoni predviđaju slobodu kretanja u zemlji, putovanja u inostranstvo, emigraciju i repatrijaciju, a vlasti su uglavnom poštovale ova prava.

e. Interno raseljena lica

Statistika Ministarstva unutrašnjih poslova pokazuje da je 15.226 raseljenih lica podnijelo zahtjev za rješavanje statusa prebivališta od septembra. Od toga je 12.342 lica dobilo status stalnog ili privremenog prebivališta, dok za 207 zahtjeva još uvijek nije donijeta odluka. Pojedinci sa privremenim boravkom i dalje trebaju pomoć da bi stekli stalno prebivalište jer još uvijek moraju da nabave lične dokumente, kao što su izvodi iz matične knjige rođenih i državljanstva, kako bi dobili pasoš.

Ona lica čiji su zahtjevi za status „stranca sa stalnim boravkom” bili u proceduri u Ministarstvu unutrašnjih poslova i dalje su zadržala status raseljena lica ili interno raseljena lica. Pojedina lica koja su imala pravo da podnesu zahtjev suočavali su se sa teškoćama u pribavljanju neophodnih dokumenata, posebno u pogledu regulisanja prethodno neprijavljenog rođenja djece i plaćanja taksi potrebnih za dobijanje dokumenata.

Uz podršku Visokog komesara UN-a za izbjeglice (UNHCR) Vlada je, zajedno sa Vladom Kosova, nastavila da pomaže raseljenim Romima i balkanskim Egipćanima u pribavljanju ličnih dokumenata u skladu sa sporazumom Crne Gore i Kosova o kasnijoj registraciji lica rođenih izvan bolničkog sistema. Mobilni tim iz Ministarstva unutrašnjih poslova Kosova posjetio je Crnu Goru u julu i obezbijedio pomoć za 33 raseljena lica kojima su bili potrebni kosovski dokumenti. Otprilike je ostalo 70 lica kojima su potrebni kosovski dokumenti da bi mogli steći status stalnog boravka u Crnoj Gori. UNHCR i OSCE su olakšali ovaj postupak koji je omogućio registraciju onih lica koja su rođena u Crnoj Gori ili Kosovu, posebno djece Roma, Aškalija i balkanskih Egipćana.

Uslovi za interno raseljena lica i raseljena lica iz jugoslovenskih ratova su varirali. Pristup zapošljavanju, zdravstvenoj zaštiti i službama socijalne zaštite je ponekad bio ograničen zbog jezičke barijere, nedovoljnih programa integracije, nepostojanja dokumentacije ili nejasnih i nekonzistentnih administrativnih postupaka. Prema

navodima studije UNHCR-a o izdržavanju pokrenutoj u 2018. godini, mnoga lica su i dalje ugrožena i žive ispod granice siromaštva, i potrebna im je pomoć da se osamostale.

Zajedno sa Hrvatskom, Srbijom i Bosnom i Hercegovinom, Crna Gora je bila članica Regionalnog programa za stanovanje, podržanog od strane međunarodnih donatora, koji je radio na iznalaženju trajnih rješenja za 6.000 raseljenih lica i interno raseljenih lica u zemlji. U martu su u izbjegličkom kampu Rudeš u Beranama, završene 94 stambene jedinice, čime se riješilo pitanje trajnih stambenih potreba mnogih interno raseljenih lica koja su živjela u privremenim strukturama još od dolaska u zemlju tokom devedesetih godina.

Veliki broj raseljenih i interno raseljenih lica je nastavio da živi u uslovima koji ne zadovoljavaju osnovne standarde, da se muči sa plaćanjem stanarine u privatnom smještaju ili plaši izbacivanja iz nelegalno zaposjednutih prostora poznatih kao neformalni kolektivni centri, uglavnom u primorskim opštinama. Izgradnja stanova u okviru Regionalnog stambenog programa dovela je do zatvaranja naselja u Beranama i kontejnerskog kampa u Podgorici. Dok je nastavljena gradnja više stambenih zgrada u okviru Regionalnog stambenog programa širom zemlje, korisnici su se i dalje suočavali sa izazovima koji se odnose na održivo izdržavanje.

U cilju pomoći raseljenim licima iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine i interno raseljenim licima sa Kosova, vlasti su tokom godine nastavile da realizuju nacionalnu strategiju za period 2017-2019. godine u cilju nalaženja trajnih rješenja za raseljena i interno raseljena lica.

Ograničen pristup zaposlenju podstakao je mnoga raseljena lica da se počnu baviti djelatnostima na sivom tržištu. Lošim ekonomskim izgledima posebno su bili pogođeni Romi, Aškalije i balkanski Egipćani sa Kosova, kao i sve starija populacija kosovskih Srba u Beranama, koji su i dalje najmarginalizovaniji i najugroženiji segment populacije raseljenih lica na osnovu svoje veličine, vremena u zemlji i pristupa resursima. Romska interno raseljena lica, uglavnom u urbanim sredinama, bila su najugroženija i najmarginalizovanija raseljena populacija u zemlji zbog njihovog niskog socijalnog statusa i nivoa integracije, visoke stope nezaposlenosti i niskog nivoa školovanja i pismenosti.

Iako zakon za strance sa stalnim boravkom predviđa ista prava za njih kao i za državljane, sa izuzetkom prava glasa, raseljena lica i interno raseljena lica iz bivše Jugoslavije su ponekad imala ograničen pristup zaposlenju, obrazovanju, vlasništvu nad imovinom i specijalizovanoj medicinskoj pomoći zbog teškoća u pribavljanju zvanične dokumentacije. Interno raseljena lica bi mogla nađu prilike kad bi

pokazala fleksibilnost u prihvatanju poslova koji nijesu nužno vezani za njihovo obrazovanje ili iskustvo, ili kad ne bi insistirala na ugovoru o radu.

Vlada je nastavila da podstiče interno raseljena i raseljena lica da se vrata u zemlje porijekla, ali je repatrijacija svedena na minimum usljed želje mnogih interno raseljenih lica i raseljenih lica da ostanu, zbog straha od odmazde u zemlji porijekla i nedostatka sredstava, ili zbog izgubljene veze sa mjestom ili zemljom porijekla.

f. Zaštita izbjeglica

Pristup azilu: Zakon omogućava davanje izbjegličkog statusa ili statusa subsidijarne zaštite i Vlada je uspostavila sistem za pružanje zaštite izbjeglicama. Za upravljanje mješovitim migracionim kretanjima vlasti nijesu efikasno koristile metode kao što su prioritizacija ili ubrzane procedure. Posmatrači su konstatovali da su pažnja i spremnost da se bavi povećanim mješovitim prilivom migranata i dalje ostali usredsređeni na aspekte granične kontrole, o čemu svedoči nagli rast broja migranata potisnutih sa granice Crne Gore tokom godine.

Pristup osnovnim uslugama: Kada započne postupak azila, tražioci azila su imali pravo pristupa besplatnim zdravstvenim i obrazovnim uslugama za maloljetnike u skladu s međunarodnim standardima, iako su barijere, uključujući i jezičke i kulturne razlike, ponekad ograničavale praktični pristup. Na primjer, M.F. iz Irana nije uspeo da nađe posao zbog lošeg poznavanja lokalnog jezika iako je zvanično prijavljen u Zavodu za zapošljavanje. F.K. iz Gane nije mogao da nađe posao zbog jezičkih zahtjeva. Mnoga interno raseljena lica imaju poteškoće u pribavljanju dokumenata, zbog toga im je otežan pristup zdravstvenim uslugama, usljed jezičkih barijera.

Trajna rješenja: Put ka državljanstvu postoji, ali je obavezno dostavljanje dokaza da se podnosilac zahtjeva odrekao državljanstva svoje zemlje porijekla. Vlada je pružila podršku za dobrovoljni povratak ili reintegraciju raseljenih lica iz zemalja bivše Jugoslavije. Oni koji su izabrali mogućnost integracije, a ne povratak u zemlju porijekla, imali su pristup istim pravima kao i građani, uključujući pristup osnovnim uslugama i naturalizaciji u zemlji, ali nijesu imali pravo glasa.

Privremena zaštita: Vlada je takođe pružila subsidijarnu zaštitu pojedincima koji se ne kvalifikuju kao izbjeglice i takvu zaštitu je obezbijedila za otprilike pet lica. Po zakonu lica kojima je data subsidijarna zaštita imaju pravo na olakšani plan integracije u periodu od tri godine nakon sticanja statusa. Plan integracije prilagođen je specifičnim potrebama pojedinca i podrazumijeva podršku u

pristupu obrazovanju, časove crnogorskog jezika, traženje zapošljenja i obezbjeđivanje smještaja do dvije godine. Korisnici statusa izbjeglica ili subsidijarne zaštite mogu se žaliti pred Upravnim sudom na odluke koje se odnose na njihova prava.

g. Osobe bez državljanstva

Nije primjenjivo.

Odjeljak 3. Sloboda učestvovanja u političkom procesu

Zakon daje građanima mogućnost da izaberu vlast tajnim glasanjem na slobodnim i poštenim periodičnim izborima, na osnovu opšteg i jednakog prava glasa.

Izbori i političko učešće

Nedavni izbori: U državi su održani predsjednički izbori 15. aprila. U svom završnom izvještaju posmatračka misija OSCE/ODIHR je konstatovala da su poštovane osnovne slobode, iako kandidat kojeg je predložila vladajuća stranka ima institucionalnu prednost. Kandidati su slobodno vodili kampanju, a mediji su omogućili učesnicima da predstave svoje stavove. Tehničkim aspektima izbora adekvatno je upravljano, iako su posmatrači primijetili da su transparentnost i profesionalnost Državne izborne komisije i dalje problematični. Izborni dan je protekao u miru i uredno, uz nekoliko prijavljenih slučajeva proceduralnih nepravilnosti.

Viši sud u Podgorici je 9. maja osudio 13 lica zbog zavjere u neuspjelom državnom udaru, osmišljenog da poremeti parlamentarne izbore u zemlji 2016. godine. Među osuđenima su i dvojica lidera opozicionog političkog saveza Demokratski front (DF), Andrija Mandić i Milan Knežević, kao i dva navodna ruska obavještajca. Branioci Mandića i Kneževića podnijeli su žalbu zahtijevajući oslobađajuću presudu ili novo suđenje sa novim sudijama.

Devet opozicionih poslanika koji osporavaju rezultate parlamentarnih izbora 2016. godine nastavili su bojkot parlamenta. Politička scena je ostala fragmentisana, polarizovana i bez konstruktivnog političkog dijaloga.

Političke stranke i političko učešće: Opozicione partije, uključujući i opozicioni politički savez DF, žalile su se da vladajuća DPS i dalje uživa 28-ogodišnji monopol nad državnim resursima i medijima, a članstvo u vladajućoj stranci je preduslov za napredovanje. Bilo je izvještaja da je Vlada selektivno koristila

kupovinu javnog oglašavanja kako bi podržala medijske kuće koje nude dovoljnu pokrivenost. Tokom godine nastavilo se suđenje Nebojši Medojeviću, lideru DF, zajedno sa još 11 drugih DF članova, za navodno pranje novca povezano sa finansiranjem DF-a tokom izbora 2016. godine. DF je optužio tužilaštvo da djeluje pod uticajem vladajuće DPS i da podnosi lažne optužbe protiv njega kako bi smanjila uticaj DF-a u zemlji kao najjače opozicione grupe.

Učešće žena i manjina: Nijedan zakon formalno ne ograničava učešće žena u političkom procesu, i žene i manjine jesu učestvovala u tom procesu. Iako zakon nalaže da najmanje 30 odsto kandidata političke stranke budu žene, žene su imale samo 23 odsto (19 od 81) poslaničkih mjesta u skupštini. U nacionalnoj vladi žene su imale četiri od 17 ministarskih mjesta.

Sve manjinske grupe bile su zastupljene u Skupštini, izuzev Roma, Aškalija i balkanskih Egipćana, koji su ostali bez predstavnika. Uprkos zakonu kojim se predviđa pravo na zastupljenost svake manjinske grupe koja osvoji manje od 3% glasova ili čini manje od 15% stanovništva, ovaj zakon se ne odnosi na romsku zajednicu niti se ikada neka romska politička partija registrovala. Zakon takođe predviđa pozitivnu diskriminaciju kod raspodjele izbornih mjesta na opštinskom nivou za manjine koje čine od 1,5 do 15% stanovništva. Na nivou opština nije bilo političkih zastupnika Roma, Aškalija i balkanskih Egipćana.

Odjeljak 4. Korupcija i nedostatak transparentnosti u Vladi

Zakon predviđa krivične sankcije za korupciju od strane zvaničnicima, ali vlasti nijesu djelotvorno sprovodile te odredbe, te je korupcija i dalje predstavljala problem. Pojedini zvaničnici vlasti su se često nekažnjeno upuštali u koruptivne radnje. Javnost je na korupciju gledala kao na uobičajenu pojavu u Vladi i u drugim djelovima javnog sektora, kako na lokalnom tako i na nacionalnom nivou. Ovo je naročito slučaj u oblastima zdravstvene zaštite, visokog obrazovanja, sudstva, carine, političkih stranaka, policije, urbanizma, građevinske industrije i zapošljavanja. Agencija za spriječavanje korupcije nastavila je sa radom, ali NVO i Evropska komisija tvrdile su da „izazovi vezani za nezavisnost, kredibilitet i određivanje prioriteta agencije tek treba da budu riješeni”.

Organi zaduženi za borbu protiv korupcije su konstatovali da je saradnja i razmjena informacija među njima neodgovarajuća; njihov kapacitet je poboljšan ali je i dalje ostao ograničen. Politizacija, male plate i nedostatak motivacije i obuke državnih službenika predstavljali su plodno tlo za korupciju.

Korupcija: Većina prijava građana o korupciji upućenih Agenciji za spriječavanje

korupcije odnosila se na javnu upravu, privatni sektor i pravosuđe. Nakon što je Specijalno tužilaštvo podiglo optužnicu protiv kontroverznog biznismena Duška Kneževića jer je bio na čelu kriminalne grupe koja je organizovala i izvršila pranje 500 miliona eura (550 miliona dolara) preko Atlas banke, čiji je Knežević vlasnik, pojavio se video snimak koji navodno pokazuje kako Knežević daje mito i ilegalno finansira izbor jednog od glavnih zvaničnika DPS-a. Nakon snimka, lokalno nazvanog „afera koverat” uslijedio je niz velikih protesta u februaru koji su zahtijevali ostavku predsjednika, vrhovnog državnog tužioca i glavnog tužioca za organizovani kriminal. Kneževićeva navodna kriminalna organizacija je planirala za nekoliko legalnih pravnih lica iz zemlje da djelimično izbjegnu plaćanje poreza korišćenjem falsifikovanih faktura za robu i usluge kako bi se novac oprao. Tokom godine, Knežević je, kako se izvještava živio u Velikoj Britaniji, gdje je bio podvrgnut postupku ekstradicije. Knežević je ranije imao bliske veze sa mnogim zvaničnicima DPS-a, vladajuće stranke u zemlji. Sa svoje strane, Knežević je tvrdio da su optužbe organizovali najviši vladini službenici bliski predsjedniku Milu Đukanoviću sa ciljem da preuzmu njegove poslove.

Viši sud u Podgorici je u maju potvrdio optužnicu Specijalnog državnog tužilaštva protiv 24 lica u slučaju ogromnog krijumčarenja cigareta. Ovakve operacije izbjegavanja plaćanja akcize bile su glavni izvor sredstava za organizovane kriminalne grupe u zemlji. Kriminalna organizacija obuhvatala je zaposlene u carinskoj službi zemlje, a njihovo poslovanje rezultiralo je gubitkom za državu u procijenjenom iznosu od 44 miliona eura (48.4 miliona dolara).

U avgustu je Specijalno tužilaštvo u saradnji sa Specijalnom policijom nastavilo sa hapšenjima u operaciji „Klap”, nacionalnoj antikorupcijskoj kampanji protiv poreskih službenika, privatnih kompanija i pojedinaca. Tokom godine vlasti su uhapsile 30 državnih službenika, uključujući četiri poreska inspektora i njihove partnere u privatnim kompanijama. Nekoliko optuženih je saradivalo sa vlastima i pregovaralo o sporazumnom priznanju krivice. Ocijenjeno je da su osumnjičeni kroz svoje ilegalne aktivnosti oštetili državni budžet za približno pet miliona eura (5,5 miliona dolara). Optužbe su podnešene i protiv devet kompanija koje su bile uključene u šemu.

Korupcija u policiji i neprimjeren uticaj vlasti na ponašanje policije su i dalje predstavljali problem. Nekažnjavanje je i dalje ostalo problem u snagama bezbjednosti, prema NVO Akcija za ljudska prava. NVO-i su navele korupciju, nedostatak transparentnosti i uticaj vladajućih političkih partija na tužioce i službenike Ministarstva unutrašnjih poslova kao prepreke za veću efikasnost. Ove organizacije su navele da ne postoji jasan mehanizam za istraživanje slučajeva nekažnjivosti. Takođe postoji rasprostranjeno mišljenje da su lične veze uticale na sprovođenje zakona. Niske plate su ponekad doprinijele korupciji i

neprofesionalnom ponašanju službenika policije.

Posmatrači ljudskih prava nastavili su izražavati zabrinutost zbog malog broja krivičnih gonjenja zaposlenih u snagama bezbjednosti optuženih za kršenje ljudskih prava. Policija nije dostavila informacije o broju žalbi za kršenje ljudskih prava protiv snaga bezbjednosti, niti o istragama žalbi. Tužilaštvo koje je nadležno za istrage takvih zloupotreba rijetko je osporavalo zaključke policije da je njena upotreba sile bila razumna. Posmatrači ljudskih prava tvrdili su da građani nerado prijavljuju kršenje zakona od strane policije zbog straha od odmazde. Grupe za praćenje su tvrdile da je kontinuirana policijska praksa da podiže protivtužbe protiv pojedinaca koji su prijavili policijsko zlostavljanje obeshrabrivala građane da prijavljuju ove slučajeve i uticala na druge policijske službenike da prikrivaju odgovornost za kršenje zakona. Spoljno tijelo za nadzor policije, Savjet za građansku kontrolu rada policije, izjavio je da je identifikacija policajaca koji su počinili navodne zloupotrebe problematična, jer su službenici nosili maske i nijesu bili voljni da priznaju ličnu odgovornost. Iako su dio uniforme, maske su doprinijele de facto nekažnjavanju, jer policajci koji su vršili zlostavljanja nijesu mogli biti identifikovani, a njihove jedinice i komandanti nijesu bili voljni da identifikuju svoje pripadnike.

Objavljivanje informacija o finansijskom stanju: Javni funkcioneri bili su zakonom obavezni da prijave sva povećanja u vrijednosti lične imovine veće od 5.000 eura (5.550 dolara) ili svaki poklon čija vrijednost prelazi 50 eura (55 dolara) Agenciji za spriječavanje korupcije (ASK). Kršenje obaveze podnošenja prijave imovine i dostavljanja informacija podliježe upravnim ili prekršajnim sankcijama. Većina je poštovala ovu obavezu i blagovremeno dostavila podatke. Ipak, tokom prvih šest mjeseci, Agencija je podnijela 179 zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka protiv javnih funkcionera koji nijesu dostavili redovne godišnje izvještaje o prihodima i imovini ili zbog kršenja zakona o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja; od toga je 40 postupaka dovelo do mandatnih kazni u iznosu od 8.745 eura (9.600 dolara).

NVO su pozvale ASK da podigne optužbe protiv predsjednika Đukanovića nakon što je optuženi biznismen Duško Knežević podnio dokumentaciju koja pokazuje da je on platio dug od 16.000 eura (17.600 dolara) na predsjednikovoj kreditnoj kartici. ASK je, međutim, utvrdila da podmirivanje duga javnog zvaničnika na kreditnoj kartici ne može da se smatra poklonom.

Odjeljak 5. Stav vlasti po pitanju međunarodnih i nevladinih istraga o navodnim povredama ljudskih prava

Veliki broj domaćih i međunarodnih organizacija za ljudska prava je djelovao uglavnom bez ograničenja od strane vlasti, i mogle su da istražuju i objavljuju svoje zaključke o slučajevima vezanim za ljudska prava. Vladini zvaničnici su uglavnom bili raspoloženi za saradnju i imali razumijevanja za stavove međunarodnih grupa, ali su neke domaće NVO smatrale da je ta saradnja neujednačena. Evropska komisija je u svom *Izveštaju o napretku Crne Gore za 2019. godinu* kao „pitanja za ozbiljnu zabrinutost identifikovala praksu kontroverznog otpuštanja predstavnika istaknutih nevladinih organizacija iz ključnih institucija i tijela” i rastući trend u javnim institucijama da na zahtjeve za pristup informacijama te informacije proglase poverljivim.

Državni organi za zaštitu ljudskih prava: Zaštitnik ljudskih prava i sloboda djeluje u okviru kancelarije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda sa ciljem spriječavanja mučenja i drugih vidova surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, kao i diskriminacije. Kancelarija zaštitnika ljudskih prava i sloboda može da sprovodi istragu o navodnim povredama ljudskih prava od strane države i može da vrši obilazak, bez prethodne najave, svih institucija kao što su zatvori i prostorije za pritvor. Može da ima uvid u sva dokumenta, bez obzira na njihov stepen tajnosti, koja se odnose na pritvorena ili osuđena lica, kao i da razgovara sa osuđenim ili pritvorenim licima bez prisustva službenog lica. Kancelarija zaštitnika ne može da preduzima radnje po pritužbama koje se odnose na sudske postupke koji su u toku, osim ukoliko se pritužba ne odnosi na odlaganja, očigledne povrede postupka ili činjenicu da se odluka suda ne izvršava. Zaštitnik ljudskih prava i sloboda može da predlaže nove zakone, može da zatraži od Ustavnog suda da ocijeni da li je određeni zakon suprotan Ustavu ili obavezama iz međunarodnih sporazuma, može da daje ocjenu oko pitanja vezanih za ljudska prava na zahtjev nadležnog organa, može se baviti opštim pitanjima od značaja za zaštitu i promociju ljudskih prava i sloboda i može da saraduje sa drugim organizacijama i institucijama koje se bave ljudskim pravima i slobodama. Kada ustanovi da je došlo do povrede ljudskih prava od strane neke državne institucije, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda može da prijedloži korektivne mjere, uključujući i otpuštanje sa posla počinioca, te da ocijeni kako institucija sprovodi korektivne mjere. Neispunjavanje zahtjeva za preduzimanjem korektivnih mjera koji je dostavio zaštitnik ljudskih prava i sloboda u propisanom roku kažnjivo je novčanom kaznom od 500 do 2.500 eura (550 do 2.750 dolara). Vlada i sudovi su u principu sprovodili preporuke zaštitnika ljudskih prava i sloboda, mada često sa zakašnjenjem. Zaštitnik ljudskih prava i sloboda je radio bez miješanja vlasti ili političkih partija i imao dobru saradnju sa NVO.

Skupština ima stalno radno tijelo, Odbor za ljudska prava i slobode, od šest članova. Mnogi posmatrači su i dalje njegov doprinos smatrali beznačajnim i

Izveštaji o ljudskim pravima za pojedinačne zemlje za 2019. godinu

Stejt department Sjedinjenih Američkih Država • Odjeljenje za demokratiju, ljudska prava i radne odnose

kritikovale navodno isključivo fokusiranje tog Odbora na to kako međunarodne i evropske institucije ocjenjuju stanje u zemlji.

Pojedine NVO i međunarodne organizacije su kritikovale Ministarstvo za ljudska i manjinska prava zbog pasivnosti tvrdeći da je kapacitet ministarstva ostao ograničen i da ga je potrebno dodatno ojačati.

Odjeljak 6. Diskriminacija, društvene zloupotrebe i trgovina ljudima

Žene

Silovanje i nasilje u porodici: Ova djela su zabranjena zakonom, i vlasti su uglavnom sprovodile zakon. U većini slučajeva zakonska kazna predviđena za silovanje, uključujući i silovanje od strane supružnika, iznosi od jedne do 10 godina zatvora, mada zakon dozvoljava niže kazne u slučajevima kada postoje izuzetno olakšavajuće okolnosti ili značajan nedostatak dokaza. Stvarne kazne su uglavnom bile blage, u prosjeku tri godine.

Nasilje u porodici se najčešće kažnjava novčanom kaznom ili jednogodišnjom zatvorskom kaznom. Prema izvještajima NVO, sudovi često nijesu krivično gonili počiniocce nasilja u porodici. Kada su to ipak činili, kazne su bile blage. Dugotrajna suđenja, ekonomska zavisnost i nedostatak alternativnih stambenih rješenja često su prisiljavali žrtve i počiniocce da nastave da žive zajedno. Takođe je prijavljeno da je reakcija policije nestandardna, jer službenici često savjetuju žene da „oprote” svojim napadačima ili da „ne naštete njihovim (napadačevim) izgledima za posao”. Odgovori drugih institucija su takođe bili problematični. U jednom primjeru u domu zdravlja u Plavu, pacijentkinja je više puta prijavila da se plaši svog partnera i molila zaposlene da mu ne dozvole da joj se približi; nakon toga ostala je sama sa svojim partnerom u sobi za preglede, gdje ju je on tukao dok nije izgubila svijest.

Crna Gora je uskladila svoje zakonodavstvo sa Istanbulskom konvencijom o nasilju nad ženama i nasilju u porodici, ali nasilje u porodici je ostalo kontinuiran i čest problem. Zakon predviđa pravo žrtve da zlostavljač dobije zabranu prilaska. Kada zlostavljač i žrtva žive zajedno, vlasti mogu da udalje zlostavljača bez obzira na vlasnička prava. U praksi se to rijetko radilo. Nasilje u porodici je bio ozbiljan problem u svim zajednicama.

Prema izjavama NVO i Zaštitnika ljudskih prava i sloboda, žene žrtve nasilja u porodici su se često žalile da državni centri za socijalni rad nijesu na adekvatan način odgovorili na njihove molbe za pomoć. NVO su izvijestile da državne

institucije nijesu pružale fizičku zaštitu žrtvama. U februaru 2018. godine formiran je operativni tim za nasilje u porodici, sastavljen od predstavnika Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva rada i socijalnog staranja, Ministarstva zdravlja, Državnog tužilaštva, Vrhovnog suda, Višeg suda, Savjeta za građansku kontrolu policije i šest NVO. U septembru 2018. godine usvojen je protokol o procesuiranju slučajeva nasilja u porodici. Tim je radio na uspostavljanju jedinstvene elektronske baze podataka o nasilju u porodici kako bi se omogućila automatska razmjena podataka između Ministarstva unutrašnjih poslova i centara za socijalni rad; rezultati ovih napora se jos uvijek očekuju.

Vlada je, u saradnji sa jednom NVO, vodila besplatnu telefonsku liniju za žrtve nasilja u porodici. NVO su i dalje izvještavale da uprkos ostvarenom napretku, posebno u zakonodavstvu, pojedine državne institucije nijesu adekvatno reagovala da spriječe nasilje i pomognu žrtvama da se oporave.

Mediji su 6. novembra objavili da je Apelacioni sud potvrdio presudu Višeg suda u Bijelom Polju kojom je silovatelj osuđen na samo šest mjeseci zatvora. Uprkos optužbama tužiteljice da je optuženi tukao po glavi i upotrebio nasilje da bi je primorao na seks, okrivljeni je dobio blažu kaznu zbog tvrdnji da je bio u romantičnoj vezi sa žrtvom pet godina prije nego što je njihova veza postala nefunkcionalna i da je žrtva izmislila navode o nedavnim neslaganjima. Iako je prvostepeni sud prvobitno oslobodio silovatelja, Apelacioni sud je vratio slučaj na ponovno suđenje i tada je dobio šestomjesečnu kaznu.

Druge štetne tradicionalne prakse: Dječiji brak i dalje nastavlja da bude problem u romskim zajednicama (vidjeti pododjeljak Rani i prisilni brak, pod Djeca). Iako nelegalna, u mnogim romskim zajednicama, praksa plaćanja tradicionalne „cijene nevjeste” od nekoliko stotina do nekoliko hiljada eura za djevojke i žene koje se prodaju ili kupuju od strane porodica preko granice, sa Kosova ili iz Albanije dovelo je do bojazni u pogledu trgovine ljudima. Postojao je potencijal za „ponovnu udaju”, neke djevojke su vraćane porodicama, ponovo prodavane, a novac je predavan porodici bivšeg supruga. Ove prakse su rijetko prijavljivane, i policija je rijetko intervenisala, smatrajući da je takva praksa „tradicionalna”. Ovakve prakse su dovele do toga da se djevojke ispisuju iz škola po stopi mnogo većoj od one za dječake, što ograničava njihovu pismenost i sposobnost da izdržavaju sebe i svoje porodice, u suštini one se zarobljavaju u ovakvim situacijama.

Policija je u avgustu podnijela krivične prijave zbog trgovine ljudima protiv 40-ogodišnjaka iz Podgorice koji je navodno sklopio međunarodni brak za svoju 12-ogodišnju ćerku u zamjenu za 5.000 eura (5.500 dolara). Ovu optužnicu je

pokrenula međuinstitucionalna radna grupa za trgovinu ljudima koja je formirana u decembru 2018. godine.

Seksualno uznemiravanje: Seksualno uznemiravanje nije po zakonu definisano kao krivično djelo. Prema Centru za ženska prava, seksualno uznemiravanje, uključujući ulično uznemiravanje žena se dešavalo često, ali vrlo malo žena je to prijavljivalo. Javna svijest o ovom problemu je ostala na veoma niskom nivou. Žrtve su oklijevale da prijave uznemiravanje usljed straha od osвете poslodavca i nedostatka informacija o pravnim lijekovima. Uhođenje ili predatorsko ponašanje sa fizičkim zastrašivanjem je po zakonu kažnjivo novčanom kaznom ili zatvorskom kaznom u trajanju do tri godine. Tokom ove godine je objavljena studija OEBS-a o nasilju nad ženama i otkrila je da je 31 procenat ispitanica izjavilo da su bile izložene seksualnom uznemiravanju nakon navršenih 15 godina, dok je 18 procenata njih izjavilo da su doživjele uznemiravanje u posljednjih 12 mjeseci. Oko 43 odsto ispitanica je takođe reklo da su bile žrtve psihološkog zlostavljanja u nekom trenutku svog života, a mnoge su imale problema sa nasiljem u porodici tokom svog djetinjstva i kasnijeg života.

Prinuda u kontroli stanovništva: Nije bilo izvještaja o prisilnim abortusima ili prisilnoj sterilizaciji.

Diskriminacija: Zakon za žene predviđa isti zakonski status i ista prava kao i za muškarce. Sva imovina stečena u braku je zajednička imovina. Vlada je donekle efikasno sprovedila ove zakone. NVO SOS je konstatovala da je ženama bilo teško da štite svoja imovinska prava u brakorazvodnim parnicama zbog široko rasprostranjenog vjerovanja da imovina pripada muškarcima. Ponekad bi žene ustupale svoju naslijeđenu imovinu i pravo nasljeđivanja muškim rođacima zbog tradicije i pritiska od strane njihovih porodica. Posljedica ovih faktora je bila da su muškarci često favorizovani u raspodjeli vlasništva nad imovinom, što je ponekad ograničavalo opcije žena u slučajevima nasilja u porodici ili razvoda.

Odjeljenje za poslove rodne ravnopravnosti je radilo na informisanju žena o njihovim pravima, a Skupština ima odbor za ravnopravnost polova. Vlada je usvojila Strategiju o rodnoj ravnopravnosti za period 2017-2021. godine.

Prema tvrdnjama romskih NVO, polovina Romkinja starosti između 15 i 24 godina je nepismena. Romkinje su često konstatovale da se suočavaju sa dvostrukom diskriminacijom, na osnovu pola i etničkog porijekla.

Biranje pola djeteta sa predrasudom prema određenom polu: Iako je zabranjeno zakonom, zdravstveni radnici su naveli da je bilo selektivnog biranja pola, što je

rezultiralo odnosom između dječaka i djevojčica na rođenju od 108:100. Vlada se nije aktivno bavila ovim problemom.

Djeca

Upis u matične knjige rođenih: Djeca dobijaju državljanstvo od svojih roditelja i, pod određenim okolnostima, rođenjem na teritoriji zemlje, primanjem u državljanstvo ili na druge načine navedene u međunarodnim sporazumima koji regulišu sticanje državljanstva. Upis u matične knjige rođenih, koji je obaveza roditelja, je neophodan da bi dijete dobilo potrebna dokumenta i dobilo svoje državljanstvo. Rođenje svakog djeteta u bolnicama i zdravstvenim institucijama automatski se registrovalo. Djeca Roma, Aškalija i balkanskih Egipćana ponekad se nijesu rađala u bolnicama pa su njihovi roditelji u mnogo manjem broju registrovali rođenja svoje djece nego druge grupe, uglavnom zbog nedovoljne svijesti o značaju matičnih evidencija, kao i zbog neposjedovanja ličnih isprava roditelja. Za djecu romskih i egipćanskih roditelja koja nijesu bila upisana u matične knjige rođenih bilo je teško da ostvare pristup uslugama državnih ustanova kao što su zdravstvena zaštita, socijalna davanja i obrazovanje. Od ukupnog broja romske i egipatske djece koja su pohađala osnovnu školu, 10% nije bilo upisano u matične knjige.

Obrazovanje: Zakon predviđa besplatno, obavezno osnovno obrazovanje za svu djecu. Srednje obrazovanje je besplatno, ali nije obavezno.

Zlostavljanje djece: Zakoni koji se odnose na zlostavljanje djece obuhvaćeni su strategijom za prevenciju i zaštitu djece od nasilja u porodici za period 2017-2021. godine. Kazne se kreću od godine zatvora za nasilje bez oružja do 12 godina za radnje koje rezultiraju smrću žrtve; međutim stroge kazne su se rijetko vidale, norma su bile uglavnom kraće zatvorske kazne ili čak male novčane kazne.

Tokom 2018. godine istraživanje klastera sa više indikatora koje je sproveo Zavod za statistiku Crne Gore pokazalo je da zemlja nije ostvarila napredak u oblasti nasilja u porodici u odnosu na situaciju prije pet godina. Prema istraživanju, oko dvije trećine djece u dobi od jedne do 14 godina bilo je izloženo najmanje jednom obliku psihološkog ili tjelesnog kažnjavanja od strane roditelja. Takođe, oko 66 procenata djece obuhvaćene istraživanjem je doživjelo neki oblik fizičkog kažnjavanja ili psihološke agresije od strane odraslih članova domaćinstva u prethodnom mjesecu, dok je 4 procenta njih bilo podvrgnuto teškim fizičkim kaznama.

Ministarstvo zdravlja je saopštilo da je svako treće dijete bilo izloženo emocionalnom zlostavljanju, dok je svako četvrto dijete bilo žrtva fizičkog zlostavljanja. Mnoga djeca, posebno srednjoškolci, su bila izložena alkoholu, drogama i nasilju. Zaštitnik ljudskih prava i sloboda je konstatovao da su djeca žrtve seksualnog zlostavljanja uglavnom bile djevojčice od 14 do 16 godina. Zlostavljači su uglavnom bili bliski rođaci te djece i zlostavljanje se obično dešavalo kod kuće. Veoma mali broj prijavljenih slučajeva seksualnog nasilja nad djecom izazvao je bojazan zbog identifikacije žrtava.

Vlasti su krivično gonile zlostavljanje djece kada su imale slučajeve sa dovoljno dokaza, i Vlada je radila na podizanju javne svijesti o značaju prijavljivanja slučajeva zlostavljanja djece. Ustanove i psihoterapijska pomoć za djecu koja su patila zbog nasilja u porodici bili su neadekvatni, a nije bilo ni centara za bračno ili porodično savjetovanje. Vlasti su ponekad maloljetne žrtve nasilja u porodici smještale u dječju popravnu ustanovu Centar za djecu i mlade „Ljubović“ ili u sirotište Dječji dom u Bijeloj.

Rani i prisilni brakovi: Minimalna starosna dob za zakonito stupanje u brak je, u većini slučajeva, 18 godina, ali se osoba može vjenčati već sa 16 godina starosti, uz odobrenje suda ili roditelja. Ugovoranje prisilnih brakova kažnjava se zatvorom od šest mjeseci do pet godina, ali osuđujuće presude bile su rijetke, uglavnom usljed nedostatka dokaza ili lošeg razumijevanja zakona. U prvih devet mjeseci ove godine bila je samo jedna presuda za pokušaj sklapanja prinudnog braka.

Dječji brakovi su predstavljali ozbiljan problem, naročito u zajednicama Roma i balkanskih Egipćana. Prema izvještaju UNICEF-a iz 2018. godine, 56 procenata Romkinja je bilo udato prije 18 godine, i 36 procenata njih je prije 18 godine rodilo živo dijete. Bilo je izvještaja da su djevojčice od 12 godina prodavane u „tradicionalne“ brakove bez njihovog pristanka ili mišljenja. Ovi brakovi generalno nijesu ispunjavali kriterijume neophodne za zakonske, dokumentovane brakove. Kao takve, bilo ih je teško pratiti i regulisati, bez obzira na zakonitost.

Običaj kupovanja ili prodaje djevice-nevjeste i dalje postoji u zajednicama Roma, Aškalijski i balkanskih Egipćana. Nevjeste za koje se ispostavilo da nijesu bile djevice prije braka suočavale su se sa teškim posljedicama, uključujući nasilje od strane mladoženjine porodice, svoje porodice i cjelokupne zajednice.

Vlada je sprovela mjere u cilju spriječavanja brakova među maloljetnicima, uključujući sprovođenje obaveznog obrazovanja u školama.

Seksualna eksploatacija djece: Zakon zabranjuje komercijalnu seksualnu eksploataciju, prodaju, nuđenje ili posredovanje u prostituciji i država je djelimično sprovodila zakon. Seksualna punoljetnost se stiće sa 18 godina. Postoji zakonska odredba o krivičnom djelu seksualnog odnosa punoljetnog lica sa osobom ispod zakonski određene granice punoljetstva. Seksualna aktivnost sa maloljetnim licem kažnjava se sa do tri godine zatvora. Plaćanje maloljetnom licu za seksualnu aktivnost kažnjava se zatvorskom kaznom od tri mjeseca do pet godina. Osoba za koju se ustanovi da je podsticala maloljetno lice na prostituciju može se kazniti novčanom kaznom ili kaznom zatvora od jedne do deset godina.

Dječja pornografija je nezakonita, a kazne se kreću od šest mjeseci zatvora za objavljivanje dječje pornografije do osam godina zatvora za korišćenje djece u proizvodnji dječje pornografije.

Međunarodne otmice djece: Crna Gora je potpisnica Haške konvencije o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice djece iz 1980. godine. Pogledati *Godišnji izvještaj Stejt departmenta o međunarodnoj otmici djece od strane roditelja* na <https://travel.state.gov/content/travel/en/International-Parental-Child-Abduction/for-providers/legal-reports-and-data/reported-cases.html>.

Antisemitizam

Jevrejska zajednica je imala oko 500 pripadnika. Nije bilo izvještaja o antisemitskim djelima.

Trgovina ljudima

Pogledati izvještaj Stejt departmenta *Izvještaj o trgovini ljudima* na <https://www.state.gov/trafficking-in-persons-report/>.

Osobe sa invaliditetom

Ustav i zakon zabranjuju diskriminaciju osoba sa tjelesnim, senzornim, intelektualnim ili mentalnim hendikepom. Vlada je sprovodila *Strategiju za integraciju osoba sa invaliditetom za period 2016-2020*, ali NVO tvrde da to nije sprovodila efikasno. Tokom godine, 10 NVO koje su radile sa osobama sa invaliditetom nastavile su da koordiniraju i vrše monitoring implementacije vladine strategije. NVO Udruženje mladih sa hendikepom je navelo da je najveći problem to što država nema registar osoba sa invaliditetom, kako je predviđeno strategijom, jer se Ministarstvo rada i socijalnog staranja i Ministarstvo zdravlja nijesu mogli dogovoriti ko bi bio nadležan za registar.

Vlasti su generalno primjenjivale u praksi uslov da novi javni objekti moraju imati pristup za osobe sa invaliditetom, ali većina javnih objekata, uključujući zgrade i javni prevoz, bili su stariji i nijesu imali odgovarajući pristup. Iako izborno zakonodavstvo izričito propisuje da biračka mjesta moraju biti pristupačna osobama sa invaliditetom, većina biračkih mjesta su ostala nepristupačna. Neke nedavne obnove postojećih vladinih zgrada uzele su u obzir pristupačnost, kao što je slučaj sa početkom izgradnje centralnog lifta u Ministarstvu vanjskih poslova. Plan je, međutim, bio tek u početnim fazama i još uvijek nije bilo potpuno pristupačnih zgrada.

Uprkos zakonskim zaštitama, osobe sa invaliditetom su često oklijevale u pokretanju sudskih postupaka protiv pojedinaca ili institucija za koje se smatralo da povrjeđuju njihova prava. Posmatrači razlog za tu nespremnost vide u nedostatku povjerenja u pravni sistem zbog negativnih ishoda u ranijim sudskim sporovima ili, kako tvrdi Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, nedovoljnoj osviješćenosti o ljudskim pravima i mehanizmima zaštite koji se odnose na invaliditet. Više sudskih slučajeva diskriminacije koje je iniciralo NVO Udruženje mladih sa hendikepom protiv Osnovnog suda u Kotoru, i Centra za socijalni rad u Kotoru, Skupštine, Opštine Podgorica, i Centara za socijalni rad u Podgorici, Tivtu i Budvi nastavili su se tokom godine.

Savjet za brigu o licima sa invaliditetom, kojim je predsjedavao ministar rada i socijalnog staranja, ima nadležnost za politike kojima se štite prava osoba sa invaliditetom. Savjet se sastoji od Ministarstva zdravlja; rada i socijalnog staranja; prosvjete; sporta; finansija; pravde; ljudskih i manjinskih prava; održivog razvoja i turizma, kao i Sekreterijata za zakonodavstvo, Zavoda za zapošljavanje, i pet NVO, koje su pružale pomoć i zaštitu u svojim sferama djelovanja tokom godine.

Prema tvrdnjama NVO, servisi za djecu sa mentalnim smetnjama i fizičkim invaliditetom na lokalnom nivou i dalje su bili neadekvatni. Primarni pružaoci ovih servisa bila su udruženja roditelja djece sa smetnjama u razvoju. Zakon dozvoljava roditeljima ili starateljima osoba sa invaliditetom da rade pola radnog vremena, ali poslodavci nijesu poštovali ovo pravo.

Vlada je ulagala napore da omogući djeci sa smetnjama u razvoju da pohađaju škole i univerzitete, ali kvalitet obrazovanja koje su sticali i objekti koji je trebalo da ih prime i dalje su bili neadekvatni na svim nivoima. NVO su tvrdile da asistencija kod kuće i slični servisi nijesu bili obezbjeđeni za porodice i roditelje djece sa smetnjama u razvoju.

Osobe sa invaliditetom su uglavnom smještane u institucije ili su ohrabrivane da idu u institucije, što je održavalo stigmatizaciju. Osobe sa fizičkim invaliditetom nijesu mogle preko zdravstvenog i socijalnog osiguranja da dobiju kvalitetne medicinske uređaje koji bi im olakšali mobilnost.

Nacionalne/rasne/etničke manjine

Romi, Aškalije i balkanski Egipćani i dalje su bili najugroženije žrtve diskriminacije, uglavnom zbog predrasuda i ograničenog pristupa socijalnim uslugama, a nedostatak neophodnih dokumenata često im je ograničavao pristup uslugama. Zakon o državljanstvu i prateći podzakonski akti otežali su sticanje državljanstva licima koja nemaju lična dokumenta ili onima koji nijesu rođeni u bolnici. Na primjer, pristup uslugama zdravstvene zaštite, uključujući rođenje djeteta, je i dalje bio otežan za pripadnike ovih zajednica zbog toga što nijesu imali zdravstvene knjižice.

Kako tvrdi Fond za obrazovanje Roma, stopa siromaštva među Romima, Aškalijima i balkanskim Egipćanima bila je 36% u poređenju sa 11% koliko je iznosila za ukupno stanovništvo. Brojni Romi, Aškalije i balkanski Egipćani živjeli su nezakonito u oronulim naseljima bez pristupa osnovnim uslugama, kao što su struja i voda, zdravstvena zaštita i kanalizacija. NVO Mladi romi izjavila je, međutim, da je jedan od najvećih problema romske zajednice koja živi u ilegalnim oronulim naseljima rizik od izbacivanja. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava saopštilo je da je Vlada nastavila da obezbjeđuje smještaj za marginalizovane grupe, uključujući i Rome.

Vladina implementacija *Strategije za socijalnu inkluziju Roma i balkanskih Egipćana za period 2016-2020*, je rezultirala određenim poboljšanjima u pogledu broja romske djece koja pohađaju školu, imaju pristup zdravstvenoj zaštiti i pristup stanovanju.

Albanci i Bošnjaci u južnim i sjeveroistočnim djelovima zemlje često su se žalili da su žrtve diskriminacije i ekonomskog zanemarivanja od strane centralne vlasti. Političari etničkih Srba su tvrdili da Vlada diskriminiše srpski nacionalni identitet, jezik i vjeroispovijest.

Dvije osobe optužene za premlaćivanje Igora Tomkića, Hrvata iz Berana, osuđene su na zatvorsku kaznu. Osnovni sud u Beranama osudio je jednog počinioca na godinu i devet mjeseci zatvora, a drugog na godinu i sedam mjeseci zatvora. Nešto prije napada, Tomkićeva kuća je zapaljena. Premijer Duško Marković okarakterisao je napade na porodicu Tomkić kao napade na zemlju i vrijednosti koje ona njeguje, dodajući da je

Izveštaji o ljudskim pravima za pojedinačne zemlje za 2019. godinu

Stejt department Sjedinjenih Američkih Država • Odjeljenje za demokratiju, ljudska prava i radne odnose

porodica bila meta organizovanog napada, koji je bio zasnovan na nacionalnosti. NVO Akcija za ljudska prava takođe je osudila napade, slično zaključivši da su vjerovatno bili motivisani nacionalnošću Tomkića.

Nacionalni savjeti Srba, Bošnjaka, Albanaca, Muslimana, Hrvata i Roma, koji su imali podršku države, zastupali su interese ovih etničkih manjina. Nevladine organizacije, posmatrači zainteresovani za pravna pitanja i mediji su i dalje optuživali Vladu za zloupotrebu sredstava iz fonda formiranog za finansiranje nacionalnih savjeta.

Nasilje, diskriminacija i druge povrede prava zasnovane na seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu

Zakon zabranjuje podsticanje na mržnju na osnovu seksualne orijentacije kao i diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Prilikom procesuiranja zločina iz mržnje, prisustvo anti-LGBTI motiva se uzima kao otežavajuća okolnost.

U avgustu je prijavljen jedan fizički napad na LGBTI osobu, kada su tri muškarca napala transrodnu osobu u Kolašinu. Policija je uhapsila počinioce i bili su u istražnom pritvoru. Žrtva je vjerovala da je napad motivisan njegovim rodnim identitetom. NVO LGBT Forum Progres je izjavio da je tužilac u ovom slučaju počinioce optužio samo za nasilno ponašanje, ali NVO se pripremala da traži od suda da slučaj bude procesuiran kao zločin iz mržnje. LGBTI nevladine organizacije su izjavile da su transrodne osobe podložne najtežem nasilju. NVO Queer Montenegro je izvijestila da je tokom godine jedno lice osuđeno zbog nasilničkog ponašanja sa elementima zločina iz mržnje zbog napada na transrodnu osobu u 2017. godini. Ova NVO je ovaj slučaj smatrala pozitivnim primjerom.

Tokom godine, NVO LGBT Forum Progres podnio je više od 100 pritužbi (policiji) zbog diskriminacije, govora mržnje i verbalnog zlostavljanja online (komentara na društvenim mrežama) uključujući i protiv nekih skupštinskih poslanika tražeći da se podignu optužnice.

Vrhovni sud je u januaru poništio odluku Upravnog suda iz oktobra 2018. Godina koja je zabranom održavanja parade ponosa LGBT zajednice u Nikšiću 2015. godine kršilo pravo na mirno okupljanje članova organizacija LGBT Forum Progres i Hiperion. Vrhovni sud je slučaj vratio Upravnom sudu na ponovno razmatranje.

Anketa javnog mnjenja sprovedena u februaru od strane NVO Centar za građansko obrazovanje, pokazala je porast tolerancije i pozitivniji stavu zemlji prema LGBTI

zajednici u poređenju sa rezultatima sličnog ispitivanja iz 2016. godine. Studija je pokazala, na primjer, da je procenat građana koji bi podržali parade ponosa povećan na 53 procenata, u odnosu na 36 procenata koliko je bilo u 2016. godini. Posebno velika većina ispitanika - 81 procenat izjavio je da ukoliko bi svjedočili nasilju nad LGBTI članovima, pomogli bi im na osnovu svog uvjerenja da niko ne treba da bude žrtva zbog seksualnih razlika.

Svi centri bezbjednosti imali su službenika čije dužnosti su uključivale praćenje poštovanja prava LGBTI osoba. Tokom godine „tim povjerenja” između policije i nevladinih organizacija LGBTI osoba nastavio je da radi na unaprjeđivanju komunikacije između policije i ove zajednice.

Tokom godine Vlada je usvojila *Nacionalnu strategiju za unaprjeđenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori 2019-2023*, a Ministarstvo za ljudska i manjinska prava formiralo je nacionalni tim za koordinaciju praćenja njene primjene.

Društvena stigma protiv osoba oboljelih od HIV-a i AIDS-a

Juventas i Crnogorska fondacija za HIV su izjavile da su lica sa HIV-m/AIDS-om stigmatizovana i izložena diskriminaciji, iako je veći dio te diskriminacije nedokumentovan. Posmatrači su smatrali da su strah od diskriminacije, društveni tabui u vezi sa seksom i nedostatak privatnosti u pogledu zdravstvenih kartona spriječili mnoge ljude da traže testiranje na HIV. Nevladine organizacije su saopštile da su se pacijenti često suočavali sa diskriminacijom od strane medicinskog osoblja i da su bili neadekvatno liječeni. Nije bilo zvaničnog odgovora na ove tvrdnje.

Odjeljak 7. Prava radnika

a. Sloboda udruživanja i pravo na kolektivno pregovaranje

Zakon pruža pravo radnicima, uključujući i pripadnike oružanih snaga, da osnuju i pridruže se nezavisnim sindikatima, da kolektivno pregovaraju i da organizuju štrajkove u skladu sa zakonom. Da bi sindikat zastupao radnike u kolektivnom pregovaranju na nivou preduzeća, najmanje 20% zaposlenih u tom preduzeću moraju biti članovi sindikata. Da bi djelovao kao predstavnik radnika za pojedinačni sektor, grupu, ili privrednu granu, najmanje 15% od ukupnog broja zaposlenih u tom sektoru, grupi ili privrednoj grani moraju biti članovi tog sindikata. Zakon zabranjuje diskriminaciju protiv članova sindikata ili onih koji žele da se organizuju u sindikat i propisuje vraćanje na posao radnika koji su

Izveštaji o ljudskim pravima za pojedinačne zemlje za 2019. godinu

Stejt department Sjedinjenih Američkih Država • Odjeljenje za demokratiju, ljudska prava i radne odnose

otpušteni zbog sindikalnih aktivnosti.

Vlada je uglavnom sprovodila zakon. Kazne za kršenje zakona su bile dovoljne za odvraćanje od većine slučajeva kršenja zakona.

Iako je Vlada generalno poštovala slobodu udruživanja, poslodavci su često zastrašivali radnike uključene u aktivnosti sindikata. Radnici su ostvarivali svoje pravo da se pridružuju sindikatima i uključuju u kolektivno pregovaranje, iako ne uvijek bez uplitanja poslodavca.

Bez obzira na to što je dozvoljeno zakonom, kolektivno pregovaranje je i dalje bilo rijetko. Vlada je nastavila da bude jedna od strana u kolektivnim pregovaranjima na nacionalnom nivou. Samo je sindikat sa najvećim registrovanim članstvom na svakom nivou imao pravo da pregovara, da dogovara rješavanje kolektivnih radnih sporova i da učestvuje u drugim državnim tijelima.

Pravo na štrajk je ograničeno za državane službenike čije odsustvo sa posla ugrožava javne interese, nacionalnu bezbjednost, bezbjednost lica i imovine, ili funkcionisanje Vlade. Međunarodni posmatrači su konstatovali da niz zanimanja za koje je štrajk zabranjen prevazilazi međunarodne standarde. Poslodavci mogu jednostrano da odrede minimum procesa rada ukoliko pregovori sa sindikatima ne dovedu do postizanja sporazuma.

Rukovodstvo i lokalni organi su često blokirali pokušaje da se organizuju štrajkovi proglašavajući ih nezakonitim, navodeći kao razlog nedostatak zakonski propisane prethodne najave, koje se kreću od dva do deset dana, u zavisnosti od okolnosti. Postojali su izvještaji od strane zaposlenih, kako u privatnom tako i u javnom sektoru, o tome da su poslodavci prijetili ili na drugi način zastrašivali radnike koji su se uključivali u sindikalno organizovanje ili u druge legalne aktivnosti sindikata. U nekim slučajevima, privatni poslodavci su smanjivali plate zaposlenih ili su ih otpuštali zbog njihovih aktivnosti u sindikatu.

Radnicima u privatizovanim preduzećima ili u preduzećima u stečaju su se dugovale neizmirene zarade i otpremnine. U nekim slučajevima, radnici nijesu mogli da naplate svoja potraživanja, i pored pravosnažnih sudskih presuda donesenih u njihovu korist. Više lokalnih uprava nije plaćalo svoje zaposlene ponekad i mjesecima. Neisplaćene zarade, zatvaranja fabrika, i sve veće siromaštvo rezultirali su velikim štrajkovima u starijim industrijskim gradovima kao što su Berane i Nikšić, kao i u glavnom gradu, Podgorici, gdje su radnici davno zatvorene fabrike Radoje Dakić opet protestovali zbog neisplaćenih zarada skoro dvije decenije nakon zatvaranja fabrike. Sindikati su tvrdili da radnici većim

dijelom nijesu bili svjesni svojih prava i da su se plašili omazde u slučaju pokretanja žalbe.

b. Zabrana prisilnog ili prinudnog rada

Zakon zabranjuje sve oblike prisilnog ili prinudnog rada, i vlasti su uložile napore da istraže ili identifikuju žrtve prisilnog rada u formalnoj ekonomiji. Zakonske kazne za krivična djela povezana sa prisilnim radom su dovoljno stroge da odvrate od kršenja zakona u odnosu na kazne za druga teška krivična djela.

Bilo je izvještaja o romskim djevojčicama primoranim na kućno ropstvo i o djeci natjeranoj da prosjače, uglavnom od strane svojih porodica (pogledati odjeljak 7.c.). Nije bilo sudskih slučajeva ili presuda.

Takođe pogledati izvještaj Stejt Departmenta o *Trgovini ljudima* na <https://www.state.gov/trafficking-in-persons-report/>.

c. Zabrana dječijeg rada i minimalna starosna dob za zasnivanje radnog odnosa

Zakon zabranjuje najgore oblike dječijeg rada. Zvanični minimalni uzrast za zasnivanje radnog odnosa je 15 godina. Djeca mlađa od 18 godina ne mogu da rade na poslovima koji podrazumijevaju teški fizički rad; prekovremeni rad; noćni rad, rad pod zemljom ili pod vodom; ili poslove koji „mogu štetno uticati na njihovo zdravlje ili život ili mogu povećati rizik za njihovo zdravlje i život,” iako zakon dozvoljava zaposlenima starosne dobi između 15 i 18 godina da rade noću u određenim okolnostima. Vlada je generalno sprovodila ova ograničenja u formalnoj ekonomiji, ali ne i u sivoj ekonomiji.

Zakonske kazne su bile adekvatne za odvratanje od kršenja zakona. Inspekcija rada je istraživala poštovanje odredbi zakona o dječijem radu samo kao dio opšteg režima inspekcije rada. Vlada nije prikupljala posebne podatke o dječijem radu.

Mnogi roditelji i rođaci primoravali su djecu Rome, Aškalije i balkanske Egipćane da od ranog uzrasta daju svoj doprinos prihodima porodice. Djeca su bila uključena u prosjačenje na raskrsnicama, na uglovima ulica, od vrata do vrata, i u restoranima i kafićima, ili preturanje po kantama za smeće. Iako su mnoga od te djece bila iz Crne Gore, veliki procenat njih starosne dobi od sedam do 16 godina, je bio iz zemalja iz okruženja, uglavnom sa Kosova i iz Srbije. Policija bi djecu koju uhvati uglavnom vraćala njihovim porodicama.

U selima, djeca su uglavnom radila u porodičnom biznisu i u poljoprivredi. Djeca Roma, Aškalijska i balkanskih Egipćana su radila uglavnom tokom ljeta, obično su prala vjetrobranska stakla, tovarila kamione, sakupljala predmete kao što je staro gvožđe, prodavala stare novine i dodatnu opremu za automobile, ili su pomagala svojim roditeljima kao najamna radna snaga. Mnoga interno raseljena romska, aškalijska i balkansko egipćanska djeca bila su primorana da se bave prosjačenjem ili fizičkim radom. Policija je tvrdila da je prosjačenje više porodična praksa, nego velika organizovana aktivnost, ali ovu tvrdnju osporava nekoliko NVO. Prosjačenje je bilo lako primjetno, naročito u Podgorici i na primorju tokom ljeta. Policija je rijetko podnosila tužbe protiv odraslih počinitelja. Vlasti su žrte prisilnog dječjeg rada zatečene bez staratelja smještale u Centar za djecu i mlade „Ljubović”. Nakon napuštanja tog centra, većina djece je opet nastavljala da se bavi prisilnim prosjačenjem. Romske NVO su pokušavale da podignu nivo svijesti u vezi sa tim problemom i sugerisale su da Vlada nije obezbijedila dovoljno resursa za rehabilitaciju djece koja prosjače i žive na ulici.

Djeca su bila izložena komercijalnoj seksualnoj eksploataciji (pogledati odjeljak 6, Djeca, i odjeljak 7.b.).

Takođe, pogledati i *Nalaze o najgorim oblicima dječjeg rada* Ministarstva rada SAD na

<https://www.dol.gov/agencies/ilab/resources/reports/child-labor/findings>.

d. Diskriminacija u pogledu zapošljavanja ili zanimanja

Zakon zabranjuje diskriminaciju po osnovu rase, boje, pola, vjeroispovijesti, političke ili neke druge pripadnosti, nacionalnosti, državljanstva, invaliditeta, seksualne orijentacije, rodnog identiteta, godina starosti, jezika, trudnoće, bračnog statusa, društvenog statusa ili porijekla, članstva u političkim i sindikalnim organizacijama ili zdravstvenog stanja, uključujući pozitivan status na HIV i druge prenosive bolesti. Vlada nije djelotvorno sprovodila zakone i propise kojima se zabranjuje diskriminacija, a bilo je i primjera diskriminacije po ovim osnovama. Osobe sa invaliditetom suočavale su se sa značajnom diskriminacijom u zapošljavanju, uprkos postojanju programa pozitivne diskriminacije koji su obezbjeđivali značajne finansijske podsticaje za poslodavce da zaposle osobe sa invaliditetom. Prema podacima Zavoda za zapošljavanje, manje od 2% osoba sa invaliditetom bilo je zaposleno. Zagovornici prava ovih osoba su ukazivali na to da je programa obuke za osobe sa invaliditetom bilo premalo da bi značajnije doprinijeli njihovoj ekonomskoj integraciji. Ni državne institucije niti privatni poslodavci nijesu zaposlili veći broj osoba sa invaliditetom. NVO su izvjestile da

su poslodavci radije birali da plate novčane kazne nego da zaposle osobu sa invaliditetom.

Žene su, povremeno, bile izložene diskriminaciji zbog svog bračnog statusa, trudnoće ili fizičkog izgleda. Poslodavci nijesu poštovali sve svoje zakonske obaveze prema trudnicama, a ponekad su im smanjivali nivo odgovornosti ili su ih otpuštali nakon što bi se vratile sa porodijskog odsustva. Nesrazmjernan udio žena bio je zaposlen na poslovima sa nižim nivoom odgovornosti u odnosu na muškarce. Poslodavci su rjeđe unaprjeđivali žene nego muškarce. Pojedini oglasi za radna mjesta za žene sadržali su eksplicitno diskriminatorne kriterijume za zapošljavanje, kao što su godine i fizički izgled. Poslodavci su povremeno kršili pravo žena na četrdesetčasovnu radnu sedmicu, plaćeni prekovremeni rad, plaćeno odsustvo i porodijsko odsustvo. Društvena očekivanja u pogledu obaveza žena prema porodici smanjila su njihove mogućnosti da nađu zaposlenje i da napreduju na radnom mjestu. Ipak, sve više žena je radilo u stručnim oblastima, a brojne žene bavile su se profesijama kao što su pravo, nauka i medicina. Žene su činile manje od 9% zaposlenih u vojsci i policiji.

Bošnjaci, koji čine 9% stanovništva države, činili su 6% zaposlenih u javnoj upravi. Romi, raseljena lica, izbjeglice i radnici migranti suočavali su se sa diskriminacijom u zapošljavanju. Radnici migranti su uglavnom dolazili iz Srbije, Bosne i Hercegovine, Makedonije i Albanije da rade na gradilištima i u poljoprivredi. Bilo je i primjera diskriminacije neprijavljenih domaćih i stranih radnika.

e. Pehvatljivi uslovi rada

Prema navodima Nacionalnog zavoda za statistiku, minimalna mjesečna zarada je bila malo iznad vladinog utvrđenog praga apsolutnog siromaštva. Značajan dio radne snage, posebno u ruralnim oblastima i u neformalnom sektoru, zarađivao je manje od minimalne zarade.

Zakon ograničava prekovremeni rad na 10 sati nedjeljno, međutim sezonski radnici su često radili mnogo duže od toga.

Brojni radnici, posebno žene koje rade u trgovini, ugostiteljstvu i u uslužnom sektoru, imali su neplaćeni prekovremeni rad, a poslodavci su ih ponekad prisiljavali da rade za vjerske praznike bez nadoknade ili da se odreknu prava na nedjeljni i godišnji odmor. Poslodavci ponekad nijesu isplaćivali minimalnu zaradu, ostale naknade za zaposlene ili uplaćivali obavezne doprinose u penzioni fond. Zaposleni često nijesu prijavljivali ove povrede svojih prava zbog straha od

posljedica. Uobičajena je praksa da se radniku formalno isplati minimalna zarada, zbog čega poslodavac treba da plati manje iznose za obavezne doprinose, a onda da mu isplati u gotovini ostatak. Takođe je bila uobičajena praksa da radnici potpišu kratkoročne ugovore o radu ili da imaju dugotrajne „probne” periode umjesto da potpišu stalne ugovore kao što je predviđeno zakonom.

Upravni i sudski postupci su bili predmet dugih odlaganja i žalbi, a ponekad su za njihovo rješavanje bile potrebne godine. To je rezultiralo povećanjem broja lica koja su rješenja tražila kroz alternativno rješavanje sporova. Većinu sporova koje je rješavala Agencija za mirno rješavanje radnih sporova odnosila se na optužbe protiv državnih institucija zbog kršenja zakona u pogledu prekovremenog rada, noćnog rada, praznika, doprinosa za socijalno osiguranje i drugih administrativnih propisa.

Vlada je odredila standarde za zaštitu na radu koji su bili važeći i prikladni za glavne djelatnosti. Propisi zahtijevaju od poslodavaca da obezbijede i upotrebljavaju sigurnosnu opremu, da vrše analizu procjene rizika, i da prijave sve smrtno slučajevne na radnom mjestu ili ozbiljne povrede u roku od 24 sata.

Inspekcija rada je nadležna za sprovođenje odredbi zakona koje se odnose na zaradu, radno vrijeme i zaštitu na radu. Broj inspektora rada bio je dovoljan da bi se sprovelo poštovanje propisa u formalnoj ekonomiji. Resursi, korektivne radnje i istrage nijesu bile odgovarajuće da uspješno prepoznaju, sprovode mjere ili spriječe kršenja u sivoj ekonomiji. Kršenje odredbi koje se odnose na zarade i radno vrijeme kažnjavano je manjim novčanim kaznama, nedovoljnim da se ta pojava suzbije. Sankcije za kršenje standarda o zaštiti na radu uglavnom su bile dovoljne za njihovo suzbijanje u formalnom sektoru. Inspektori rada imaju zakonsko ovlaštenje da zatvore preduzeće dok ne otkloni nedostatke ili da novčano kazne vlasnike koji iznova krše propise, iako se ovo pravo rijetko koristilo u praksi.

U djelatnosti kod kojih je postojao najveći rizik od povreda spadali su građevinarstvo, energetika, drvoprerađivačka industrija, transport i teška industrija. Najčešće navođeni uzroci koji dovode do opasnih uslova na radu, bile su blage kazne za kršenje propisa o zaštiti na radu, nekorišćenje zaštitne opreme, nedovoljna informisanost i obučenosť za dati posao, neadekvatna zdravstvena zaštita radnika i zastarjela i/ili neadekvatno održavana oprema.